

НАУЧНИ СКУП
ШУМАДИЈА КРОЗ ВЕКОВЕ:
СЛОЈЕВИ КУЛТУРЕ

Научни скуп *Шумадија кроз векове: слојеви културе*
одржава се под покровитељством Града Крагујевца
у оквиру обележавања јубилеја 200 година од проглашења
Крагујевца за прву престоницу Србије

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Др Милоје Васић,
Археолошки институт САНУ, Београд
Др Бранко Златковић,
Институт за књижевност и уметност, Београд
Др Миодраг Матицки,
Вукова задужбина, Београд
Др Владимир Поломац,
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Љубинко Раденковић,
Балканолошки институт САНУ, Београд
Академик Слободан Реметић,
Институт за српски језик САНУ, Београд

Филолошко-уметнички факултет
Универзитета у Крагујевцу

Вукова задужбина, Београд

НАУЧНИ СКУП
ШУМАДИЈА КРОЗ ВЕКОВЕ:
СЛОЈЕВИ КУЛТУРЕ
Крагујевац, 20–21. април 2018.

ΠΡΟΓΡΑΜ

ОТВАРАЊЕ СКУПА,
Универзитетска галерија, 20. 04. 2018, у 10,30

Поздравне речи:
др Владимир Поломац, Филолошко-уметнички факултет
др Љубинко Раденковић, Вукова задужбина
мр Миљан Бјелетић, Градско веће Крагујевца

Уметнички програм:
Студенти и наставници
Одсека за музичку уметност
Филолошко-уметничког факултета

ПРВА СЕДНИЦА

Председавајући: **др Милоје Васић**

Петак, 11.00–13.30 часова

Др Милоје Васић (Археолошки институт САНУ, Београд):
Шумадија у доба римске власти

Др Светлана Лома (Филозофски факултет, Београд):
**Нека ономастича запажања о становништву Шумадије у
римско доба**

Др Радивој Радић (Филозофски факултет, Београд):
Морава у средњовековним историјским изворима

Академик Александар Лома (Филозофски факултет, Београд):
Из историјске топонимије Шумадије

Академик Слободан Реметић (Институт за српски језик САНУ):
**Дијалекатска слика Шумадије на синхроној равни и у
дијахроној перспективи**

Дискусија

14.00 Пауза за ручак - Хотел *Зеленгора*

ДРУГА СЕДНИЦА
Председавајући: академик Слободан Реметић
16–19 часова

Др Исидора Бјелаковић (Филозофски факултет, Нови Сад):
Правна терминологија у *Срепњемском уставу* (1835)

Др Бојана Вељовић (Филолошко-уметнички факултет,
Крагујевац): **Глаголски систем говора Шумадије у контексту
штокавског дијалекатског комплекса**

Др Бошко Сувајџић (Филолошки факултет, Београд): **Вукови
певачи и Шумадија**

Др Љубинко Раденковић (Балканолошки институт САНУ,
Београд): **Народна демонологија Шумадије**

Драгана Ђурић (Филолошки факултет, Београд): **Народне
представе о данима у недељи у Шумадији**

Борисав Челиковић (Службени гласник, Београд): **Порекло
становништва Шумадије на основу антропогеографских
истраживања**

Дискусија

19.30 Вечера - Хотел *Зеленгора*

ТРЕЋА СЕДНИЦА
Председавајући: др Часлав Николић

Субота, 9–13 часова

Др Миодраг Матицки (Институт за књижевност и уметност, Београд): **Књижевна периодика Кнежевине Србије**

Др Бранко Златковић (Институт за књижевност и уметност, Београд): **Вук Караџић у Шумадији**

Др Љубодраг П. Ристић (Балканолошки институт САНУ, Београд): **Шумадија у делу Амија Буеа**

Др Бојана Миљковић Катић (Историјски институт, Београд): **Култура обраде земље у Србији у првој половини XIX века**

Александра Матић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац): „Зла коб“ Шумадије у *Хроници моје вароши М. Настасијевића* и у роману *Нишчи В. Стевановића*

др Ана Живковић, др Часлав Николић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац): **Слика (шумадијског) простора у српској књижевности краја XIX и почетка XX века**

Дискусија

14.00 Ручак - Хотел *Зеленгора*

Разгледање града

18.00 Повратак у Београд

САЖЕЦИ РЕФЕРАТА

ШУМАДИЈА У ДОБА РИМСКЕ ВЛАДАВИНЕ

Географска разуђеност Шумадије добрим делом је утицала и на њен развој у оквиру провинције Горње Мезије. Шумадија је била на самој западној граници ове провинције, али ова граница ни до данас није сасвим прецизно одређена. У главним цртама поклапала се са линијом: река Колубара – Западна Морава, нешто мало источније од Чачка.

Вршена су велика рекогносцирања, као и сондажна ископавања, али су у безначајном броју извођена систематска ископавања бројних локалитета који су публиковани у старијој литератури. А баш на овим просторима су откривени неки налази који спадају у сам врх римске уметности. Ипак, и поред овакве неповољне ситуације, на основи макар парцијалних резултата може да се склопи општа слика о животу у Шумадији у време римске власти.

Историјски, Шумадија је као део провинције Горње Мезије, ушла сразмерно касно у састав Римске империје. Било је то тек око почетка наше ере, и на крају два таласа римских освајања.

На северу, приобаље Дунава до првих обронака планинских масива у позађу, између Сингидунума и Смедерева чинило је гранични појас организован у систем лимеса. Јужно од овог главног римског пута почиње велики царски домен. Он је према северу ограничен сингидунумским агером и легијском обалом, према истоку муниципалитетима Маргума, *Norheim Margi* (Ћуприја), односно Великом Моравом; према југу граничио се с дарданским доменом, односно Западном Моравом, а на западу, како је речено, границом Мезије према Далмацији и Панонији. Ово је првенствено територија рудника који се налазе на планинском ланцу Авала, Космај, Венчац, Букуља и Рудник.

* vniloje.323@gmail.com

Мању улогу је имао планински масив на југу испод Крагујевца, међу Рудником и Јухором, али између овог масива и Велике Мораве морало се рачунати са житородним крајевима, као и са планинским сточарским. Иако је овај царски рударски домен био пре свега под управом царског прокуратора рудника, морала се иста пажња поклањати и земљорадњи и сточарству, о чему говоре трагови пољопривредних имања (*villae rusticae*).

Права урбанизација Горње Мезије почиње под Флавијевцима, царем Веспасијаном и његовим синовима. Тада отпочиње и озбиљна експлоатација рудника. Тек смиривањем ових предела после Трајанових Дачких ратова (између 101. и 106. године) осећа се снажан развој крајева у Шумадији, посебно рудника, а под Хадријаном Сингидунум добија муниципалитет. Рударство је најјаче било развијено на Космају. Многоструки су докази из римског времена да су на простору између Губеревца, Стојника, Баба и Лисовића постојали рудници среброносне рудаче галенита и пирита. Поред рудничких ровова и окана налазе се огромне количине шљаке, а откривено је и римско насеље изграђено у II веку и трајало је до IV века. Врло јаки римски рудници у Шумадији били су на самом Руднику, где су поред рударских трагова откривени остаци насеља са утврђењем, као и велика остава сребрног посуђа.

Поред Сингидунума и утврђења на лimesу, у унутрашњости Шумадије налазила су се мања места сеоског карактера, у којима треба тражити остатке аутоктоног становништва, као и мала утврђења поред важних путева. Од храмова је познат само онај с Рудника посвећен Мајци Земљи, а о светилиштима говоре жртвеници с натписима посвећених римском пантеону. Откривене су разне врсте гробова и гробница са уобичајена два начина сахрањивања, с костурима и спаљеним пепелом. Највише скелетних гробова је откривено у Београду, а неколико изразитих за своју врсту и у Брестовику.

Урбанизација, економски напредак и присуство војске допринели су приливу римских грађана из свих крајева царства. У легији *IV Flavia* служили су војници из суседних провинција, али и из малоазијских. Могућност бављена трговином привлачила је пословне људе из северне Италије, што се најбоље види по сребрном посуђу из Колубаре (Јабучје) и Бо-

шњана, али су долазили и из источних провинција (палмирски споменици из Сингидунума). Од тог времена све до средине III века почело је ново доба просперитета у целој провинцији, али и на простору Шумадије. То се најбоље види у слојевима Сингидунума, у материјалу из претпостављених вила на обали Дунава (портрет цара Макрина), али и у рудничким реверима Космаја и Рудника (остава сребрног посуђа из Горњег Бранетића). Просперитет се опажа и у вилама и пољопривредним имањима дуж леве обале Велике Мораве, с оставама новца које се завршавају у периоду између 247. и 254. године, управо у време почетка кризе која захвата читаво Римско царство. Иако је IV век окарактерисан као декаденција градова, а за то је добар пример Сингидунум, економски су просперирали рударство и пољопривредна имања са вилама, од којих су неке и систематски истражене. О томе речито говоре налази златног новца, било појединачни или скупни, камеја из Кусатка, али и подграђе каструма у Стојнику на Космају са сакралном грађевином с мозаичним подом. Велика најезда Хуна између 441. и 443. године за дужи време је зауставила развој провинције Прве Мезије, самим тим и простора данашње Шумадије који се налазио у границама ове провинције. Тек с рестаурацијом власти у овим крајевима под Јустинијаном I у VI веку враћа се живот на ове просторе. Провалом словенских племена почетком VII века пресечена је традиција римске владе над територијом провинције Горње Мезије или дијецезе Дакије, самим тим и Шумадије.

Др Светлана Лома*
Филозофски факултет,
Београд

НЕКА ОНОМАСТИЧКА ЗАПАЖАЊА О СТАНОВНИШТВУ ШУМАДИЈЕ У РИМСКО ДОБА

У римско доба Шумадија је чинила северозападни део провинције Горње Мезије, која је на северу била омеђена Дунавом, а на западу је њена граница према провинцијама Доњој Панонији и Далмацији ишла правцем север-југ од ушћа Саве у Дунав до Шар Планине. На том правцу постепено се према југу издижу планине Авала, Космај и Рудник тако да су оне у географском смислу могле чинити поменућу границу. Међутим, као центри експлоатације рудног блага, Космај и Рудник су административно припадали царском домену о чијој специфичној организацији, територији и провинцијској припадности расположиви подаци не пружају јасне индикације, тако да је питање западне границе Горње Мезије остало отворено. Антички извори нису издашнији ни када је реч о етничкој слици овога дела Горње Мезије. Само два етнонима позната из писаних извора (Плиније, Птоlemeј) могу се везати за то подручје, оба непозната у предримско доба: Целегери и Трикорненси. О првом су досад изнете једино противречне етимолошке спекулације, а други је у ствари етник изведен од топонима *Tricornium* (Ритопек). Будући да је он посведочен и у једном званичном документу — војничкој дипломи — као ознака административне припадности, претпоставља се да је то име носила територијална јединица у коју су Римљани организовали домаће становништво приликом оснивања провинције (*civitas peregrina*). Извесно је једино то да је у предримско доба Шумадија улазила у територију моћног келтског племена Скордиска, која се протезала јужно од Дунава обухватајући Срем на

* svetlanaloma@gmail.com

северозападу и Поморавље на југоистоку. После дуготрајних ратова Римљани су их коначно покорили у 1. в. пре Христа.

За истраживање састава и порекла становништва Шумадије у римско доба једини изворни материјал пружају латински натписи у којима се помињу домородачка имена. Међутим, готово сви епиграфски налази потичу са космајског подручја (око 50), које је као привредни центар привлачило странце разнолике друштвене и етничке провенијенције, тако да је ономастичка слика одражена у тим натписима хетерогена. Уз преовлађујућа латинска имена ирелевантна за нашу тему, ту се среће знатан број грчких и неколико трачких имена која се поуздано могу приписати досељеницима из хеленофоних провинција. Експлицитно етничко порекло наведено је у два случаја (Тревер из Галије, романизовани Либурнијац са крајњег запада Далмације). Изузетак представљају само два надгробна споменика у којима су наведени чланови двеју породица кроз више генерација, чија се нелатинска имена и именске формуле могу приписати домородачком слоју. Један споменик је из Сопота, други са локалитета Црквине-Дрвенглаве југозападно од Младеновца.

Постепена романизација обеју породица очитује се у томе што поједини њихови чланови носе латинска лична имена, и што породица из Црквина, иако је стекла статус римског грађанства — то значи да је њен споменик познијег датума (прва половина III века) — ипак чува домаћа имена у склопу римске ономастичке формуле. Нелатинска имена дата су курзивом:

Сопот: *Gresa Dasantis* (filia), *Aia Atti* (filia), *Zaca Vaenti* (filia)
Црквине: *Aurelus Pinnes Dasi* (filius), *Severus Proradi* (filius), *Aurelius Dasius*

Јасну ономастичку спону између два натписа пружају имена изведена од исте основе, *Dasius*, ген. *Dasi* у натпису из Црквина и *Dasas*, ген. *Dasantis* у оном из Сопота. Оба спадају у најфреквентнија имена домородачког ономастикона Далмације и Паноније. Посведочена су вишеструко у натписима из околине Ужица, из источне Босне и Срема. У Горњој Мезији име *Dasius* се јавља само на југу провинције (Дарданија), у онама-

стичком контексту који показује везе са Далмацијом. Осталих имена из ових натписа нема у Горњој Мезији, али се сва јављају у источној Далмацији и југоисточној Панонији, што би указивало да је у северозападном делу Горње Мезије живело становништво сродно оном у суседним двома провинцијама. Дакле, тај део данашње Шумадије био би најисточнији домет једног пространог ономастичког ареала који се везује за племена под скупним именом Панонаца, која су према античким писцима насељавала низију између Саве и Драве и подручје северно од Динаре са долинама река Врбаса, Босне и Дрине. Том ареалу, у којем се спорадично срећу и келтска имена, припада и ономастика Скордиска, који се у римско доба помињу као заједница (*civitas peregrina*) једино у источном Срему. Подгорје Космаја из којег потичу наша два натписа географски се надовезује на ту именску област, тако да, у недостатку компаративног ономастичког материјала из остатка данашње Шумадије, нема разлога да се носиоци нелатинских имена у њима прогласе досељеницима и да се оспори њихово домородачко порекло.

Др Радивој Радић*
Филозофски факултет,
Београд

МОРАВА У СРЕДЊОВЕКОВНИМ ИСТОРИЈСКИМ ИЗВОРИМА

Од првог помена Велике Мораве у изворима, под именом *Бронџос* код „оца историје“ Херодота, до нашег времена, на географском простору који обухвата сливове трију Морава одиграли су се многобројни бурни догађаји. Смењивали су се не само народи који су живели на том простору, него и они који су својим кретањима и сеобама туда само прошли.

У средњем веку су најпре василевси Византијског царства владали тим простором, а онда је досељавање Словена, посебно Срба, а потом и Бугара довело до образовања нове геополитичке ситуације. У каснијем раздобљу повремено се и Угри упутићу у збивања јужно од Саве и Дунава. И, напослетку, најезда Османлија у XIV и XV столећу доноси нове, суштинске политичке промене.

У византијским изворима се река Морава помиње сразмерно ретко. Тако, на пример, наводи је Јован Скилица у XI столећу, а Никита Хонијат крајем XII и почетком XIII века. Код Хонијата је у питању чувена битка на Морави, сва је прилика да се она одиграла 1190. године, и представља догађај изузетно важан за српску средњовековну историју. Стефан Немања је војнички пораз претворио у дипломатску победу, јер је својом женидбом византијском принцезом Евдокијом Анђео Србија стекла својеврсно међународно признање у оквирима тзв. „византијског комонвелта“. Мораву, коју изједначава са „неким крајем“, познаје и цар-писац, Јован Кантакузин.

Ти подаци о Морави ушли су и у знаменито дело „Краљевство Словена“, из пера Мавра Орбина, у којем се налазе још

* rradic@f.bg.ac.rs

неки подаци о овој реци. Наравно, од посебне важности су шаролики подаци српских средњовековних извора о Морави.

Драгоцене податке о Морави, а заправо о Моравама, доноси бургундски витез Бертрандон де ла Брокијер који је тридесетих година XV века походио наше земље. Он је један од ретких средњовековних писаца који има сазнања да није у питању једна река. Помен Мораве налази се и у појединим изворима који су настали после пропасти српске средњовековне државе, као што је тзв. „Хроника о турским султанима“.

Премда расути и оскудни, често изречени сасвим успут, сачувани подаци средњовековних извора о Морави довољни су да се склопи одређена слика о овој реци и њеном значају за географско подручје које данас називамо Шумадијом.

ИЗ ИСТОРИЈСКЕ ТОПОНИМИЈЕ ШУМАДИЈЕ

Овај прилог надовезује се на ауторов ранији рад о историјској топонимији рудничког краја. У њему се разматра један извор који тамо није коришћен, повеља краља Стефана Томаша издата 1458. логотету Степану Ратковићу. Од десетак села наведених у њој која се лоцирају у делове данашње Шумадије, за два се предлажу нове идентификације. Топоним *Врлопоје*, око чијег читања се издавач повеље Фрањо Рачки бунио, очувао се као назив дела Мале Врбице. Помен цркве Св. Николе уз то село у повељи може се довести у везу са црквином у Врлопопама, или можда пре са старом црквом у суседној Рамаћи посвећеном истом светитељу, која се, како се узима, помиње већ 1395. у даровници кнегиње Милице и њених синова светогорском Пантелејмону. Тамо је црква лоцирана у област по имену Сребреница, што отвара питање првобитног значења тог имена. *Сребр(е)ница* је важна десна притока Јасенице, у коју се улива ниже Страгара, али у горњем току употреба тог имена се колеба; изворишни крак, на којем лежи село Љубичевац, данас се обично назива Сребреницом, али је пре стотинак година носио име *Злошница*. Око тог водотока треба лоцирати село чије име Ахмед Аличић у турским пописима 1476–1572. чита различито, час *Злошџиџица* час *Збојшџиџица*; ово друго читање, при којем се издавач поводи за истоименим селом код Ужица, свакако је погрешно, а иза оног првог вероватно стоји реалан лик **Злошџиџица*. Замена *-шница* за *-шџиџица* је посведочена у много случајева; најближи пример је *Враћевишница* уместо *Враћевишџиџица*, како се говорило до у XIX век. Уза село **Злошница* бележе се **Бујшници*, а *Бушници* се звао данашњи Љубичевац док није у ново доба преименован по кнегињи Љубици; како он лежи у

* loma.aleksandar@gmail.com

горњем току Злошнице, Злоштицу ваља сместити низводно, и то ће бити *Долна Злоштица*, село Степана Ратковића „у влас-те лепеничкој“, једино што ваља узети у обзир могућност да је у повељи погрешно преписано или у њеном издању погрешно прочитано *в* уместо *б*, тј. да је име изворно гласило **Злоштица*, при чему придев *долна* указује на положај у доњем току истоимене реке. То је јасан показатељ да се обласно име *Лейеница*, познато још од Немањина времена, протезало и на поречје Јасенице, док се име *Сребреница*, судећи по помену у повељи из 1395, свакако односило не само на целокупни слив истоимене Јасеничине притоке, него је на југу и прелазило вододелницу према сливу Лепенице, у који већ спада Рамаћа.

Повеља Степану Ратковићу занимљива је и због редоследа којим се наводе његови поседи по областима, јер у свом првом делу: лепеничка власт – борачка власт (по Борчу у Гружи) – острвичка власт (Качер и шумадијска Колубара) – некудимска власт (вероватно међуречје Кубршнице и Јасенице – смедеревска власт, низање Ратковићевих села оцртава у широким потезима данашњу Шумадију. Доцније се, како је то запазио Петар Ж. Петровић, неки заматак исте територијалне целине јавља под Турцима у виду кнежине Вукана Бакића 1527, али име *Шумадија* није у писаним изворима посведочено пре почетка осамнаестог века, а усталило се тек стотинак година доцније, у доба српских устанака. Нема сумње да је оно изведено од *шума*, највероватније посредством изведенице на *-ад* женског рода са колективним значењем која је накнадно проширена суфиксом *-ија*. То првобитно **šumadъ*, *-adi* није посведочено у српском језику, али јесте у словеначком где *šumâd* значи ‘грмље’. Неколико писаца из прве половине XIX века употребљавају спој *џустиа шумадија* или множину *шумадије* не као географско име, већ као апелатив у значењу пустог шумског предела, где се осећа пејоративна нијанса каква се сличним суфиксом изражава у *сџарудије*. Са друге стране, под утицајем изведеница *Србадија*, *Турадија*, *Грчадија*, *Немчадија*, *Шокадија*, хороним *Шумадија* каткад поприма вредност колективног етника; тако један стари запис који се односи на 1804. годину гласи *Ђорђе ... њодиге сву Шумадију*, а у народним песмама помиње се *Шумадија раја*, али и *Шумадија, сџраховиџа војска*. Назив за шумовит предео

бива преосмишљен у „шумски људи“ и примењен на живаљ који се склањао у збегове и одметао у шуме око Рудника и других планина централне Шумадије. Такав семантички помак био је могућ не само у очима туђинске власти него и сународника из суседних области, на шта, између осталог, указује писање Проте Матеје Ненадовића о хајдуковању чета из горње Јасенице и Качера по Ваљевској нахији након аустријско-турског рата 1787–1791, у доба непосредно пред Први српски устанак у којем ће Шумадија преузети водећу улогу.

Академик Слободан Н. Реметић*
Институт за српски језик САНУ,
Београд

ДИЈАЛЕКАТСКА СЛИКА ШУМАДИЈЕ НА СИНХРОНОЈ РАВНИ И У ДИЈАХРОНОЈ ПЕРСПЕКТИВИ

Да се историја уме непријатно поиграти са судбином за-служних појединаца, па и целих области и региона, сведочи управо Шумадија, на чијем тлу су подигнута оба српска устанка и васпостављена прва престоница у ослобођеној Србији. Пажња која јој је и у важним научним дисциплинама од националног значаја минулог столећа посвећивана у дубокој је колизији са улогом коју је ова област одиграла у историји. Управо због неблаговремене и недовољне истражености Шумадија ће у дијалектологији дуже од једног столећа бити предмет озбиљних спорења у којима су учествовали и најкомпетентнији појединци из домена науке о српском језику. Дуга дискусија у области историјске дијалектологије темељила се, показаше се, и на озбиљном неспоразуму са језичким чињеницама на терену неистраживаном ни благовремено ни у обиму који је спорна проблематика изискивала. Стицајем околности, међу којима су и последице Великог рата, односно стварања заједничке државе и трошење ионако недовољних кадровских капацитета на, показаше се, обрађивање „туђе њиве“, многа српска говорна подручја, као што је и Шумадија, тавориће у својеврсном запећку струке. Тако се десило да је у пријави докторске дисертације *Говор централне Шумадије* године 1976. речено да све што је дотад написано о језичким приликама на простору између Космаја и Букуље може стати на пола стране текста. А реч је о значајној вододелници и размеђу метанастазичких струјања, области чије је истраживање изнело на површину чињенице

* profesorremetic@gmail.com

које су водиле значајној корекцији српске дијалекатске карте, чињенице на основу којих је стављена тачка и на стогодишњу дискусију и дала неоторив темељ за решавање неких веома важних питања српске историјске дијалектологије, дисциплине у оквиру које управо Шумадији и северној Србији у целини припада посебно место.

Подручје Шумадије, узете у најширем смислу, покривају четири дијалекатска типа: шумадијско-војвођански са два поддијалекта (говори с незамењеним јатом на тлу Шумадијске Колубаре; руднички поддијалекат) смедеревско-вршачки, косовско-ресавски и херцеговачко-крајишки. На тлу Шумадије могу се срести и мање енклаве са препознатљивим говорним особинама досељеника са простора призренско-тимочке дијалекатске области.

Сеобе су најважнији факат српске историјске дијалектологије, а уједно и важан факат српске етничке историје. Од почетка XV века до дубоко у XIX столеће у разним правцима текле су метанастазичке реке, тако да највећи део српског народа данас живи на стаништима различитим од средњовековних. У вези са темом овога прилога – подсећање да земљиште између Дрине и Тимока, а северно од Западне Мораве, дакле цела северна Србија, представља изразиту метанастазичку област, с обично сасвим незнатним процентом старинаца. Међу најзначајније задатке наше историјске дијалектологије спада утврђивање првобитне дијалекатске слике те простране области.

Необично дуго трајала је дискусија о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта, за који није било спорно да није донет са стране, али се постављало „питање да није настао у процесу укрштања разноликих наносних елемената“. Упориште за мишљење, на коме је дуго истрајавао и А. Белић, да је реч о мешавини косовско-ресавске екавске компоненте и икавског наречја нанетог из источне Босне, налажено је у чињеници да у већини случајева, нарочито у основи речи, на месту јата стоји *e*, а у другим вокал *i*. На највећем делу дијалекта, како јужно тако и северно од Саве и Дунава, *сече се сикиром*, а често се *сије семе*. М. Московљевић је заступао гледиште о изворном икавском подручју, док је екавизам донет са стране. Иза мишљења да су се сви икавизми шумадијско-војвођанског типа развили

самостално, дакле без утицаја са стране, стоје М. Решетар и, с новим доказима и методолошки умеснијом интерпретацијом факата, П. Ивић. Пре три и по деценије утврђено је да још увек «на прилично пространом терену који обухвата део Шумадије и Посавине, Тамнаву, Колубару, ваљевску Подгорину, Рађевину и део Азбуковице јат чува своју фонолошку посебност». Тамо тај стари вокал има вредност затвореног *e*, изговара се, дакле, као у доба Стевана Немање и његових синова. Коегзистенција незамењеног јата и свих оних икавизама шумадијско-војвођанског типа кључни је аргумент мишљењу о аутохтоном развиту дијалекта. Јасно да се ова вредност старог гласа јат дуго држала и на преосталом делу северне Србије, а тиме и Шумадије, свакако на територији шумадијско-војвођанског, смедеревско-вршачког и косовско-ресавског дијалекта.

Стариначком компонентом дефинитивно се мора сматрати и смедеревско-вршачки дијалекат, и то како на србијанској тако и на војвођанској страни. На тлу Шумадије он је, непобитно је доказано, настао на своме данашњем станишту, с тим да је некада покривао шири простор. Његово жариште чини космајски крај, у коме има, за метанастазичке области неуобичајено доста старинаца, јер на четири скупине (старинци, непознато порекло, унутрашња и инверсна сељења) отпада целих 41% становништва. Савршено је јасно да старија кановачка акцентуација, случајеви типа *мојом жени*, затим *секли сикиром* нису могли бити унети са стране. Екавска замена јата у основи речи како у смедеревско-вршачком тако и шумадијско-војвођанском дијалекту изван колубарског слива стигла је вероватно накнадно, миграцијама, док је нејасно порекло новије акцентуације у шумадијско-војвођанском дијалекту.

Не може се истим аршинима мерити порекло двају других рубних дијалеката. За косовско-ресавски тип, у источном и југоисточном појасу Шумадије, зна се да је миграциони нанос, односно део компактног дијалекатског комплекса из јужне српске покрајине разнетог све до Ђердапа. Нејасна је старина ијекавске херцеговачко-крајишке дијалекатске компоненте југозападног шумадијског обода. Матична област дијалекта, миграцијама разнетог на разне стране, била је на југу његове

садашње територије и није јасно докле се простира на север у западној Србији.

Детаљнија дијалектолошка истраживања и ближи прилаз говорној слици, говорном мозаику Шумадије, изнели су на видело чињенице које су, најкраће речено, наложиле ревизију неких мишљења и уверења. Непобитно је показано да је у настајању данашње шумадијске дијалекатске мапе удео језичког супстрата био знатно већи но што се дуго мислило.

Др Исидора Г. Бјелаковић*

Филозофски факултет,
Нови Сад

ПРАВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА У СРЕТЕЊСКОМ УСТАВУ (1835)

Општи развој српског друштва у другој половини XVIII, а нарочито током XIX века довео је до развоја науке, публицистике, администрације и сл., а познате политичке промене на територијама јужно од Саве и Дунава резултирале су оснивањем Кнежевине Србије. Постављање фундамената будућој уређеној држави захтевало је, свакако, и конституисање устава. Овај изузетно захтеван задатак постављен је први пут пред Димитрија Давидовића, тадашњег секретара Књажевске канцеларије. Као и у многим ранијим случајевима, питање израде устава, које је подразумевало и употребу одговарајућег терминолошког апарата, поверено је једној особи. Наведени индивидуални, тј. неинституционализовани и несистематски карактер концепирања термино-система, посведочен и у другим научним дисциплинама и областима друштвене делатности код Срба с краја XVIII и у XIX веку, временом је у језику створио својеврсну терминолошку дивергенцију коју је требало превазићи.

Конституисање терминолошког система у предстандардној епоси развоја српског књижевног језика представљало је, дакле, једно од централних проблема са којима су се суочавали готово сви културни трудбеници овог времена - без обзира на то да ли су припадали традиционалистима или вуковцима. Због тога је проучавање терминологије овог периода (њених узора, конкуренције, времена стабилизације и сл.) изузетно важно и тек ће потпуни увид у развојне токове овог домена лексикона

* isidora.bjelakovic@gmail.com

дати прецизне одговоре на сва питања у вези са процесима стварања терминологије у српском језику.

Имајући наведено у виду, у раду се анализира правни терминолошки систем регистрован у *Уставу Књажевства Србије* из 1835. године (тзв. *Сретињском уставу*). Забележена грађа транскрибована је савременом српском ћирилицом у складу са постулатима правописа стандардног српског језика, подељена је на тематска поља, а потом је класификована с обзиром на (1) порекло, (2) структуру и (3) присуство синонимије. Посведочени терминолошки регистар упоређен је са стањем у савременој правној терминологији како би се уочило у којем се степену разликује од стања у српском стандарду.

Будући да процес стварања правне научне терминологије код нас није систематски проучен, ово је истраживање спроведено ради регистравања једног фрагмента терминолошког регистра овог профила, чија ће тек свеобухватна анализа дати одговоре на питања развоја, смене, узора и времена стабилизације правне терминологије код Срба.

ГЛАГОЛСКИ СИСТЕМ ГОВОРА ШУМАДИЈЕ У КОНТЕКСТУ ШТОКАВСКОГ ДИЈАЛЕКАТСКОГ КОМПЛЕКСА

Циљ овога рада јесте да се на основу расположиве литературе о говорима Шумадије пружи увид у стање које карактерише систем глаголских облика. У разматрање су узете информације о морфолошким и синтаксичким особеностима глаголских јединица садржане у монографским описима говора који су део поменутог ареала.

Прилике које се тичу система глаголских форми у српском народном језику указују на присуство поларизованости, где се начелно издвајају две зоне – са једне стране су централни, севернији, североисточни и северозападни делови територије, који чине ареал у коме је наслеђени систем глаголских облика претрпео знатна реструктурирања у односу на наслеђено стање; док, са друге стране, у јужнијим, југоисточним и југозападним деловима српског етнојезичког простора, посебно у периферним деловима, глаголски систем показује знатнију виталност. Добро чување наслеђеног инвентара глаголских јединица и њихових служби на југу и југозападу произилази из чињенице да је посреди периферна зона, која се иначе одликује већим присуством архаичних језичких црта. С друге стране, призренско-тимочка зона, осим што чини југоисточну периферију, улази и у састав балканског језичког савеза, који по правилу чине идиоми које карактерише богат конјугацијски а прошћен деклинациони систем.

Територијално посматрано, Шумадија се налази на размеђи поменутих полова, при чему се карактер прелазне зоне

* bojana.veljovic@filum.kg.ac.rs

очитује и у језичким приликама, односно у систему глаголских форми. Опште стање које карактерише ове говоре огледа се у јасно израженој тенденцији ка упрошћавању како инвентара глаголских форми испадањем појединих чланова из система, тако и ка сужавању инвентара и домена њихових наслеђених служби. Овај процес, међутим, није доведен до краја, а степен присутности појединих облика на различитим тачкама територије варира. У опште појаве које у мањој или већој мери карактеришу све говоре шумадијског ареала убраја се губљење инфинитива и упрошћавање система претериталних облика.

Губљење инфинитива део је балканистичке развојне тенденције чија струјања долазе са југоистока. Као један од балканизама широког домета, за разлику од неких других који остају у границама призренско-тимочке зоне, замена инфинитива конструкцијом *ga* + презент среће се и у централним и у севернијим деловима штокавштине. За разлику од призренско-тимочких говора, у којима је на синхронном плану овај процес доведен до краја па инфинитив у потпуности изостаје, у централним и севернијим деловима штокавштине он још увек функционише, с тим да се на читавој територији препознаје јасно изражена тежња ка елиминисању инфинитива из система. Један од циљева овога рада, стога, јесте да се, на основу података добијених истраживањима вршеним на различитим тачкама територије и у различитим временским размацима, пружи глобални увид у стање које карактерише говоре овога подручја. Утврђивање степена присутности појаве преобликовања у балканистичком духу путем њенога дијахроног праћења има за циљ да омогући увид у динамику развоја датог процеса, а с обзиром на то и путеве будућег развитка.

На основу прилика у систему претериталних форми, шумадијски ареал у великој мери уклапа се у стање које карактерише северније делове штокавштине. Имперфекат у овим говорима важи за јединицу са знатно ниском фреквентношћу у употреби, аорист је нешто чешћи, а процесом упрошћавања система захваћен је и плусквамперфекат. У свим овим говори-ма перфекат се, као универзално прошло време, шири на рачун осталих претериталних облика, који се, опет са извесним разликама између појединих делова територије, доста ретко

употребљавају, а и када се бележе, јављају се од ограниченог броја глагола, са суженим семантичким опсегом, или пак као окамењене форме у устаљеним конструкцијама.

Процесом елиминације из система захваћени су и неки други облици попут глаголских прилога, а неке од функција појединих глаголских облика – као што је, на пример, употреба потенцијала или императива у наративној служби – такође су непознате на појединим тачкама територије.

Имајући у виду наведено, циљ овога рада јесте да, сумирањем расположивих информација о морфолошким и синтаксичким особинама глаголских јединица, добијених истраживањима вршеним на различитим тачкама територије и у различитим временским размацима, пружи шири увид у функционисање глаголског система на читавом ареалу. На основу тога, покушаћемо да одредимо, путем поређења са околним идиомима, место ових говора у односу на шири штокавски ареал. Намера је, притом, да се утврди степен присутности појединих појава, њихова развојна динамика, те евентуално будући путеви развитка.

Др Бошко Сувајдић*
Филолошки факултет,
Београд

ВУКОВИ ПЕВАЧИ И ШУМАДИЈА

У раду ће се говорити о певачима песама из ужичког краја које је Вук, од кнеза Васе Поповића, добио између 1831. и 1833. године, укупно „око сто табака“. Посебно ћемо се бавити улогом Марка Немањића и безименог писара „г. Јована Мићића, сердара ужичке нахије“. Из Вукове *Прејиске* може се закључити да су се у то време у Србији нове епске песме о савременим ратним догађајима највише певале у ужичком крају.

Међу Вуковим певачима из Шумадије посебно место заузима „непознати певач из Рудничке нахије“. Према Миодрагу Матицком, песме које се приписују непознатом сељаку из Рудничке нахије показују низ стилско-језичких одлика које кореспондирају са устаничком епиком Филипа Вишњића.

На крају рада, задржаћемо се још једном на околностима Вуковог записивања песама од Старца Милије у Крагујевцу 1822. године.

* bosko.suvajdzic@open.telekom.rs

НАРОДНА ДЕМОНОЛОГИЈА ШУМАДИЈЕ

Шумадија је регион Србије који је у XIX веку претрпео велике промене у погледу насељавања и састава становништва. Пад Деспотовине и каснији турско-аустријски ратови довели су до великог исељавања српског становништва са овог подручја на север. Ослобађањем Србије од Турака, почетком XIX века, у Шумадију се досељава српско становништво са динарских простора, са Косова и Метохије, а делом и из вардарско-моравског и тимочког басена. Ови нови становници доносе и своје обичаје и погледе на свет. Временом, путем женидбено-удабених, као и суседских веза, долази до прожимања донетих културних образаца. Међутим, што се митологије тиче, тешко се може рећи да постоји неки посебан „шумадијски“ митолошки варијетет.

Заједничко за целу Шумадију (али и шире од тога), јесу веровања о *кућној змији*, *али*, *вили*, *змају*, *дрекавицу*, *вештици*, *вампиру*, *ђаволу* и *црिकाма*.

Веровања о *кућној змији* су слабо посведочена. У другој половини XIX века М. Ђ. Милићевић је у Шумадији, без ближег одређења у ком месту, записао да је она црна, да живи у рупи под кућом, да ником не чини зло и да је не треба убити. Ако би била убијена, умро би старешина куће (Милићевић 1894: 72). Половином XX века, М. С. Филиповић (1972: 217) је забележио веровање у Такову, да свака кућа има своју змију и да је то добро. У исто време, он је констатовао и веровање да појава змије у кући представља лош знак. Код Источних Словена, својом појавом, кућни дух може најавити несрећу која ће задесити дом.

Веровања о *али* су више позната у Левчу и Јасеници, а у западним деловима Шумадије тек у изразима, типа „Бори се као

* rjubink@eunet.rs

ала с берићетом“. Сматра се да живи у дубоким водама одакле повремено излеће и предводи градоносне облаке (Мијатовић 1909: 449; Павловић 1921: 137; Петровић 1948: 337; Филиповић 1972: 211; Марковић 2004: 193). Констатована су и веровања да се дете може родити као *аловићо* (с крилцима), али и коњ може бити *аловић* (Марковић 2004: 127-128. 133).

Миленко Филиповић, који је истраживао Таково пре шездесетак година, констатовао је, да су већ тада, у овом крају, била слабо очувана веровања о *змајевима*. У Левчу и Темнићу, по записима с почетка XX века „змај је змија или гуштер са човечјом главом и великим крилима. Тело му је покривено крљуштима“, а док лети од њега ватра сева (Мијатовић 1909: 449). Управо проналазак листића црног лискуна поред извора, који се називају *змајошресине*, или *змајска отресина*, и веровање да је змај покривен крљуштима, били су основа именована многобројних извора у Шумадији – *Змајевац*. Обично се прича како се у тим изворима купа змај (Богић 1866: 158-159; Бушетић 1903: 464; Мијатовић 1905: 339; Мијатовић 1909: 449; Радивојевић 1911: 95, 100, 104; Филиповић 1960: 153). У Грузији је посведочено веровање да сваки змај има село које он штити од градоносних облака које предводе але. Опет, ако у току лета наступи суша, сматрало се да је узрочник змај, који се ту дуго задржао, јер ноћу долази код неке жене (Петровић 1948: 342). Према предањима из Левча, змаја може да роди и жена, који кад порасте одлети из куће у планину (Мијатовић 1909: 449; Марковић 2004: 133).

Верованье у постојање *вила*, позната су и данас. Тако нам је 2015. казивачица из Коштунића приповедала како је видела виле у облику крава у неком житу, испод дрвета. Када су оне нестале, у житу нису остали никакви трагови од њих. У опису виле у Јасеници се среће архаизам, а то су велике груди које она пребацује преко рамена (Павловић 1921: 129); исто обележје има и *чума* у Левчу (Мијатовић 1909: 447-448). Велике груди, пребачене преко рамена имају многа женска митолошка бића код разних народа Европе и Азије. Сусрет с вилама се сматра опасним, као и то, ако човек, не знајући, нагази на *виље коло*, или на њихову „вечеру“. Онда га виле могу устрелити, и он

после тога дуго болује. Зато их у Левчу називају и *сирелатишце* (Мијатовић 1909: 444-445).

Веровања у *вештице* и *вампира* и данас су жива у Шумадији. Према причи једне казивачице из Коштунића (према нашем запису 2015.), њу је, у облику птице, узнемиравао њен покојни муж. Пошто дарови цркви и молитве свештеника нису помогли, она је на његовом гробу побола глогову грану, и он се више није појављивао. Иначе, и у овом региону се јасно уочава представа о вампиру као покојнику чија душа није отишла на онај свет па се враћа у своје место живљења, где страши људе: „Из гроба излази у глуво доба ноћи и иде код своје или туђе куће, те тамо лупа по тавану и претура по кући. (...) Вампир није опасан ни страшан као вештица“ (Левач; Мијатовић 1909: 446-447); „Обично вампир прави неред по кући. Лупа судове, чангара, не да својој фамилији да спава ...“ (Топола; Стојановић 1996: 78). Особено је казивање о вампиру у запису П. Ж. Петровића из Груже. Тамо се каже како повампирени покојник ноћу излази из гроба у белом оделу, са свећом и крстачом у рукама, па иде по селу и напада девојке да би их обљубио, а мушкарце бије крстачом (Петровић 1948: 337-338). У сваком случају, нема ни помена о вампиру, који се у литератури стереотипно приказује као крволочно биће.

Вештица се у Шумадији назива и *вештицара*, *каменица*, *колјевчара*, *чињарица*.

Једно од митолошких обележаја Шумадије јесте живо веровање о *дрекавцу*. Њега описују на различит начин. У Гружи кажу да је у облику чупавог детета с издуженим телом и великом главом (Петровић 1948: 341); у Такову да је то птица, или лисица. У Гружи, као и селу Вранић код Барајева кажу да се умрло некрштено дете претвара у дрекавца (Сикимић 2000: 65). Веровања у дрекавца срећу се и у Босни.

Области Левач и Темнић, као и насеља „ниске“ Шумадије, више су отворена према утицајима с југа и истока (косовско-метохијска и источно-српска струја), па су овде констатована и нека митолошка бића карактеристична за источну Србију, Македонију и Бугарску, као што је календарски демон *караконцула*.

У области „високе“ Шумадије приказа (привиђење) назива се *прикојаса*. Тај назив познат је и у западној Србији. У

космајским селима записана су и веровања о покојницима-повратницима – *људима без глава*, који се ноћу појављају увијени у покрове. Оваква веровања дошла су из католичких средина са запада. Срећу се код Хрвата и Словенаца (*ljudi brez glav, mož brez glave, mrlič brez glave*).

Пошто у овој области постоји већи број воденица, сачуване су приче да ђаво, у поноћ, може зауставити њихов рад. Према казивању воденичарке из Такова, када им се зауставила воденица, она је сипала жар са огњишта низ воденично вретено и тако је отерала ђавола. У Левчу, свако ко помене ђавола, треба да га и опсује „под лево колено“ (да га не би дозвоао). Овде га још називају и *нечасливи*, *проклетци* и *брадаило*, и сматрају да он најчешће борави по воденицама и испод мостова (Мијатовић 1909: 449-450).

Једна од културних особености највећег дела Шумадије јесте одсуство женских митолошких бића – *суђеница*, која одређују судбину детета после његовог рођења. Према казивању људи у овом делу Србије судбину одређује *Бог*, *анђели*, *два бела човека* и *усуд* (Филиповић 1972: 207-208, 231). Ипак постоје приче о прерано досуђеној смрти у бунару и од уједа змије. Такође постоје и приче о досуђеној судбини да се новорођено дете уда за путника, који је случајно заноћио у кући где се те ноћи породи жена.

НАРОДНЕ ПРЕДСТАВЕ О ДАНИМА У НЕДЕЉИ У ШУМАДИЈИ

Главни предмет истраживања у раду су народне представе и веровања о данима у недељи на подручју Шумадије. Ради потпунијег увида у тему, у обзир су узети и семантика и симболика дана у народној култури и народној књижевности Срба уопште, али и других словенских народа.

За разлику од великог броја иностраних аутора који су у својим студијама пажњу посветили значају дана у недељи у народној култури Источних Словена, у досадашњим истраживањима исте теме код Јужних Словена не постоји велики број радова. Маријан Стојковић је у свом раду анализирао народне представе о „срећним” и „несрећним” данима (Stojković 1936), док су предмет истраживања Милеве Јоксимовићке забране обављања одређених радњи петком и недељом, пре свега забрана печења хлеба (Јоксимовићка 1900). Иво Шајновић је разматрао народне представе о Св. Петки и Св. Недељи (Šajnović 1982), а Недељко Богдановић је у свом раду дао сажет преглед веровања о сваком дану у недељи у сврљишком крају (Богдановић 1996). Међутим, у радовима већине српских научника дани нису били примарна тема, већ је о њима писано у оквиру истраживања неке друге теме. Пишући о обичајима Срба и народном календару, значајне податке о данима оставио је Миле Недељковић (Недељковић 1990), уз посебан осврт на празновање петка у нашем народу (Недељковић 1989). Љубинко Раденковић је у својим монографијама и радовима посвећеним басмама и бајању код Јужних Словена покљонио пажњу и значају дана у недељи, посебно у оквиру извођења магијских радњи (Раденковић 1982; Раденковић 1996). Такође,

* draganasdjuric@gmail.com

анализирајући народна веровања о тзв. опасном времену, истакао је значај оних дана који се у народном погледу сматрају неповољним (Раденковић 1993; Раденковић 2011). Соња Петровић је у свом раду о посту у српској и јужнословенској народној култури, истакла значај среде и, посебно, петка (Петровић 2013), док се питањем митолошког и поетског лика Св. Петке, на грађи епских песама, бавила Мирјана Детелић (Детелић 2001).

С обзиром на то да је именовање један од основних механизама семантизације неке појаве, називи дана у недељи, а поготово специфични називи (нпр. *најлашии дан*, *урши четирџак*, *млада петка*), упућују на народно виђење седмице и одређеног дана. Називи могу означавати однос према појединим данима у Шумадији, при чему се једни сматрају „добрим”, „повољним”, „срећним” данима за човека и извођење различитих послова, док се други сматрају „опасним”, „лошим”, одн. *најлашииим* данима (Недељковић 1990: 165). Такође, они могу говорити о припадности одређеног дана или целе седмице ширем временском одсеку који чини неки хришћански празник (*урши четирџак* – четвртак урше недеље, одн. треће недеље пред Ускршњи пост) или месечева фаза (*млада петка* – петак по појави младог месеца).

За народну културу свих Словена карактеристична је персонификација како календарског времена (годишњих празника) тако и дана у недељи. У народним предањима и народној поезији Јужних Словена одређени дани су најчешће антропоморфизовани. Такође, персонификовани дан се често изједначава са хришћанским светитељем (Света Петка, Света Недеља), али је то, пре свега, само на основу именовања. Наиме, у народним предањима у Шумадији за Св. Петку и Св. Недељу везују се сјжеи који се потпуно разликују од хришћанских представа о овим светицама. Време, место, начин и узрок појаве ових ликова, као и изглед, атрибути и предикати, који им се у предањима приписују, врло често су карактеристика и неких других митолошких бића у демонолошким предањима словенских народа (полуднице, кикиморе, итд.). У јужнословенским предањима Св. Петка се обично приказује као старија или жена средњих година, дуге распуштене косе, у црном, док се Св.

Недеља замишља као девојка, у белом. Прва долази ноћу, уочи петка или на сам дан код жена које нарушавају забрану рада (најчешће су то предење и кување пређе) и кажњава их, понекад врло сурово. Према предању забележеном у Левчу, нека жена је опсовала „Петковицу”. Исте вечери је у сну видела жену са црном марамом (Св. Петку), која је почела да је дави. Жена се спасла тако што је обећала да ће носити иконицу Св. Петке на грудима (Марковић 2004: 102–103). За разлику од украјинских и белоруских предања, код Јужних Словена се за Св. Недељу ретко везују сижее у којима кажњава строго попут Св. Петке. Она обично упозорава људе да не треба радити недељом, па чак им прашта и помаже. У предањима забележеним код Срба, Хрвата и Словенаца велики значај има млада недеља (недеља по појави младог месеца) као посебно маркиран дан, везан за бројне забране рада у пољу и кући. У Левчу се причало о човеку који је радио, не знајући да је млада недеља. Полазећи на рад, чуо је непознат женски глас који га је позвао да се врати, али се он није обазирао. Међутим, на путу је изгубио снагу, па се једва вратио кући, где је пао у постељу. После неког времена, указала му се Млада Недеља, казавши да му је опростила и дала савет како да оздрави (Марковић 2004: 96–99).

Представе о данима у недељи код свих словенских народа су функционисале као значајни оријентири у животу људи, одређујући њихове свакодневне активности, као и обављање одређених обредних и магијских радњи. Обављање послова у кући, затим тзв. женских послова, мешање хлеба, купање и чешљање, рад у пољу и на њиви, односи међу супружницима зависили су у великој мери од вредновања дана у недељи. Наиме, веровало се да ће људи који крше забране рада у одређене дане бити кажњени. Неки дани су били посебно погодни за почетак сетве, грађење куће, одлазак на пут или у просидбу, док се другим данима то избегавало. Народне представе о данима су, такође, имале значајно место у погледу на будућу срећу и особине новорођенчета. На пример, у Јарменовцима се веровало да ће деца рођена у недељу бити најсрећнија и живеће „господски” (Кнежевић, Јовановић 1958: 88).

Магијско понашање је код свих словенских народа у великој мери било условљено народним представама о данима

у недељи. На успешност извођења одређене магијске радње утицало је, између осталог, време када се она изводи. Сматрало се да бајање неће бити успешно, ако се не изводи на одређен начин и тачно одређеног дана. На пример, практиковање љубавне магије најчешће се изводило петком; у младе недеље и младе петке људи су обично посећивали култне изворе ради излечења.

Народне представе о данима у недељи су биле саставни део живота некадашњег Шумадинца, одређујући и његов ток. Индиректно, оне показују однос према времену, затим потребу да се оно, кроз дозвољене и забрањене активности, осмисли, па и оживи (кроз персонификације дана). Потреба да се објасни нечија срећа или несрећа у животу нашла је свој израз у представама о „добрим” и „лошим” данима. Притом, поминути поглед на дане део је система који је заједнички, уз мања одступања, за целу српску територију. Шире, ове представе се у основи подударују и са веровањима других јужнословенских народа, чинећи једну заокружену целину.

Борисав Челиковић*

*Службени гласник,
Београд*

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА ШУМАДИЈЕ НА ОСНОВУ АНТРОПОГЕОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Простор Шумадије у прошлости је био изложен процесима које је Јован Цвијић назвао метанастазичким кретањима, чије су последице биле промене становништва у циклусима од неколико стотина година, па чак и чешће, тако да је на овом простору релативно мало староседелачког становништва. Данашње становништво села Шумадије населило се углавном крајем XVIII и у првој половини XIX века. Његово порекло забележили су истраживачи током прве половине XX века на принципима Цвијићеве антропогеографске школе: Радомир Илић, Љубићска села (1903); Риста Николић, Околина Београда (1903); Тодор Бушетић, Левач (1903); Станоје Мијатовић, Темнић (1905); Милоје Ракић, Качер (1905); Тодор Радивојевић, Лепеница (1911, 1930); Михаило Драгић, Гружа (1921); Боровоје Дробњаковић, Горња Јасеница (1923), Смедеревско Подунавље и Доња Јасеница (1925), Космај (1928); Петар Ж. Петровић, Шумадијска Колубара (1949); Миленко Филиповић, Таково (1960). Значајна је и архивска грађа о насељавању Шумадије коју је објавио Тихомир Ђорђевић (1926). Резултати ових истраживања указују да највиша планина Рудник представља размеђе две насељеничке струје, динарске која преовлађује у западним и централним крајевима Шумадије и косовско-моравске у источним.

* bcelikovic@sglasnik.com

АЛМАНАСИ И КАЛЕНДАРИ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Издавачка делатност у обновљеној Србији снажно је отпочела 1832. године отварањем Књажевско-српске књигопечатње у Београду, која је 1833. пресељена у Крагујевац, где је радила све до јуна 1935. године. Почетак српске књижевне периодике означава тренутак када је Димитрије Давидовић преселио из Беча у Србију свој Забавник (1833) и Новине србске (1834). Био је то знак да је промењен центар у којем су излазили и из којег су се богатим садржајем обраћали целокупном српском народу алманаси, листови и часописи, гласила око којих су се окупљали најзначајнији српски књижевници. Поред друге серије Забавника (1833–1836), у овом прилогу посебно су обрађени и други најзначајнији алманаси који су уживали подршку књажевске канцеларије. Њих су, махом, уређивали највиши државни чиновници и штампани су у Књажевско-српској књигопечатњи. Званичну линију централних алманаха чине још: Уранија (1837–1838), Голубица с цветом књижевства српског (1839–1844), забавник Авала (1846–1847).

Пуна слика о књижевној периодици у Кнежевини Србији у првој половини 19. века, о књижевним приликама и културном и образовном животу у обновљеној Србији, добија се ако се узму у обзир, поред *Новина србских*, и остали листови и новине који су у то време излазили: *Подунавка* (1843–1848), *Новине Читалишта београдског* (1847–1849), *Чика Срећков лист за српске земљоделце* (1847–1848), *Просветне новине* (1848–1849)...

* maticki.miodrag@gmail.com

Др Бранко Златковић*

*Институт за књижевност и уметност,
Београд*

ВУК КАРАЦИЋ У ШУМАДИЈИ

Током посета Кнежевини Србији, у трећој деценији XIX века (1820–1821, 1822, 1827–1828. и 1829–1831), Вук Стеф. Караџић махом је боравио у Шумадији, и то у близини кнеза Милоша Обреновића – у Крагујевцу, ондашњој престоници Кнежевине Србије, и у селу Црнући, у коме се налазио Милошев конак. Као учесник догађаја, сведок и посматрач Вук је живописно пренео утиске и оставио је драгоцене документе о оновременом животу, приликама и личностима, без којих би данас слика Шумадије била умногоме незнана и непотпуна.

Вук је приспео у Кнежевину Србију у јулу 1820. године и потом је наредних девет месеци претежно провео у Црнући и у Крагујевцу. Најпре се заносио мишљу да научи кнеза Милоша да чита и пише. Он тврди да је Кнез чак почео једну недељу да учи да чита. Међутим, његови саветници одврате га, а Вуку запрете да не помиње ни оснивање школа, нити увођења закона. Те године Вук се лично уверио како то управља и дели правду поглавар који „не зна ни читати ни писати“, па је и забележио неколико драстичних примера којима је и сам био сведок. Невоље с преводом Новог завета наставиле су се и у Шумадији. Вук је рукопис понео у Србију да га доврши, с надом да ће га у част и славу кнеза Милоша и уз његову подршку одштампати. Међутим, не само да није успео, него је због тога трпео понижења и увреде. Особито га је гонио Лазар Тодоровић, Кнежев секретар. Вук, пак, истиче да он не жали због доласка у Србију и поред многих непријатности, јер се кнез Милош својски заузео око њега. Тражио му је певаче по Србији од којих је он песме записивао у његовом крагујевачком конаку. Забележио је значајне песме од Стојана Ајдука, кнеза Максима Рашковића,

* branz_1973@yahoo.com

Ђуре Милутиновића, Старца Рашка, Василија Поповића, Марка Немањића и Анђелка Вуковића с Косова. У Милошевом конаку Вук је једновремено бележио и казивања кнеза Милоша која је припремао за његову биографију. Одмах је читао, а Кнез је потврђивао верност бележака. Вук је искористио боравак у Србији и обишао је овчарско-кабларске, али и два рудничка манастира, прегледао је и скупао је старе рукописе, старе књиге, као и грађу за историју и географију Србије. Међутим, ни после скоро једногодишњег боравка у Шумадији Вук није успео да приволи кнеза Милоша да му одреди пензију. Ипак се у Беч није вратио без наде, јер је добио обећање кнеза Милоша да ће да му поклони Тршић да он буде његов спахија. Када је потом, у јесен 1822. године, на позивање кнеза Милоша опет дошао у Крагујевац, кнез Васа је довео Старца Милију, од кога је Вук забележио песме: *Сестра Леке кајетана, Женидба Максима Црнојевића, Бановић Ситрахиња, Гавран харамбаша и Лимо*. Тада је Вук у Крагујевцу затекао и Младена Миловановића. Вук је искористио сусрет, па је од најзнатнијег старешине Карађорђевог времена црпио податке које ће потом да уноси у историографска штива. Највише је било речи око отимања ондашњих великаша око власти.

Уочи Велике скупштине 1827. године, на којој су јавно прочитане одредбе Акерманске конвенције, Вук Караџић је поново на позив кнеза Милоша дошао у Крагујевац. У Кнежевом двору сусрео је Михаила Германа који је тада јавно признао да је украо рукопис Вукове биографије кнеза Милоша из руског Министарства спољних послова, а Кнез је као одштету платио Вуку хиљаду форинти.

С повременим одсуствовањем, Вук је од краја 1828, па до августа 1831. провео у Србији. Испрва је дошао да настави прикупљање народних песама, али га је Кнез у Крагујевцу ангажовао око превођења и састављања српског законика. Када су 1829. чланови Законодавне комисије премештени у Велики суд, за Вука настају проблеми. Због безусловности и неприлагођене исхране Вук је побољвао. Уместо да му упуте доктора, сарадници кнеза Милоша збијали су шале на његов рачун. Лична искуства и грубе крагујевачке шале у којима су жртве биле и друге личности – учитељи, попови, чиновници, сељаци, удови-

це – Вук је сликовито описао у спису који је насловио *Особинџа
џрађа за српску историју нашега времена* уз аманет да се не от-
вара до 1900. године, као и у писму Кнезу Милошу Обреновићу
из 1832. године.

ШУМАДИЈА У ДЕЛУ АМИЈА БУЕА

Талас националних буђења и ослободилачких покрета који је, током прве половине 19. века, захватио европски део Турске привукао је велику пажњу и ангажовање великих сила. Војна или дипломатска мешања у деобу Турске која је била на видiku подстакла је многе појединце да, са најразличитијим мотивима, прокрстаре Балканом, задрже се у појединим местима и, касније, своја сазнања и утиске кроз бројне публикације представе европској читалачкој публици. Многи међу овим путницима и истраживачима који су путовали Србијом оставили су своје белешке које се могу анализирати приликом истраживања или стварања представе о Шумадији онога времена. Најзначајнији међу овим истраживачима – научницима који су се аналитички бавили Балканом па и Србијом су Сигисмунд Хердер, Сипријан Робер, Ами Буе, Дејвид Уркарт, Абдолоним Убисини, Ендру Арчибалд Пејтон, Алфонс де Ламартин и, нешто касније, Феликс Каниц.

Судећи, не само по обиму већ пре свега по мултидисциплинарности, и по богатству података и њиховој тачности и поузданости, капитално дело Амија Буеа јесте најзначајније дело о Балканском полуострву прве половине XIX века. Буе је три пута (1836, 1837. и 1838) путовао по Балканском полуострву прикуљајући, уз помоћ својих сарадника из Француске и Моравске, материјал за потоња капитална дела енциклопедијског карактера: *Евројска Турска (La Turquie d'Europe, I-IV)* и *Збирка итинерера Евројске Турске (Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe, I-II)*.

Буе је сматрао да су словенски народи у Турској, који су некада веома дуго утицали на савремено политичко обликовање Европе, пошто су покорени, сувише дуго били занемаривани

* risticljp@yahoo.com

и чак презирани. Првенствене намере Буеа његових сарадника биле су да се баве само „природном историјом“, преваходно геологијом, али су истраживања проширили детаљним подацима о географији, археологији, историји и политичким односима, државној управи, привреди и, посебно, пољопривреди, трговини, статистичким подацима, становништву, народним обичајима, цркви и свештенству.

Кнежевина Србија је, у Буевом делу, одвојена од осталих турских провинција трима планинским ланцима, док се четврти протезао по средини Србије, тачно јужно од Београда. Територију између Колубаре и Мораве, па све до Крагујевца, скративши је на југу, Буе назива Шумадијом. То није ништа друго до „непрегледна храстова шума усред које се налазе плодне долине и крчевине створене људском руком“. Овај центални део Србије Буе је поредио са пошумљеним деловима Ардена, Харца и пределом између Каленберга и Дорнбаха у близини Беча.

Дело великог европског научника, ерудите Амија Буеа је од непроцењиве вредности за Балкан и све његове народе. Многи су и драгоцени подаци који се ту могу наћи о српском народу и Србији па и о њеним појединим деловима. Свакако, држећи се географије као најважније одреднице свега осталог, Буе није посебно потенцирао Србију као географско-државну целину. Ни за Шумадију није налазио посебне специфичности. Мада Шумадија није увек и стриктно апострофирана, Буе ју је описао и приказао онолико колико је сматрао да је то потребно за обавештавање западноевропског читаоца и, још више, путника који се спремао на пут у Србију.

Правећи приручнике за странце, будуће путнике, Буе и његови сарадници пажљиво су бележили све потенцијално корисне податке, често преведећи и исправљајући чак и топоними. При томе, Буе је са сарадницима настојао да подаци буду што тачнији и потом, свестан да је дело без грешака немогуће, своје дело ставио на увид јавности, надајући се да ће будући истраживачи потврђивати или исправљати њихова истраживања.

Као и за остале делове „Европске Турске“, Буе је и при истраживањима посвећеним Шумадији користио сву тада доступну литературу. Зато и модерна истраживања заснована на поређењима Буеовог дела са радовима његових савременика могу донети корисне резултате.

Др Бојана Миљковић Катић*

Историјски институт,
Београд

КУЛТУРА ОБРАДЕ ЗЕМЉЕ У СРБИЈИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Савремена литература о културном наслеђу је малим делом посвећена аграрном наслеђу. Уколико се њиме бави, претежно истражује и верификује аграрно наслеђе унутар одговарајућих националних контекста и савремених утицаја на развој еколошких вредности у пољопривреди. У првом случају првенствено прати како пољопривреда ствара то наслеђе, а у другом однос између пољопривреде и одржавања културног пејзажа. Чак и развијене студије на немачком говорном подручју, у чијем се културном контексту разликује градска и сеоска култура (Hochkultur, Volkskultur), тзв. Volkskultur, фокусирају се на духовно наслеђе – фолклор, ношња, обичаји и слично. Култура обраде земље мало је заступљена у тој литератури, иако она познаје концепт културе као нечега традиционалног и немодернизованог. Још у мањој мери пољопривреда је концептуално везана за културу у домаћој литератури, где је тешко пронаћи и термине којима би се она дефинисала. На пример, у научној употреби и уопште у културној јавности уврежен је појам техничка култура, али не и аграрна култура. Уколико се реч *култура* везује за аграр, везује се за агро-техничке мере и артефакте, као део културног наслеђа у земљорадњи. У XIX веку у употреби су били термини „културне биљке“, чак и „културна трава“. Међутим, они су коришћени када се мислило на селекционисане сорте воћа и поврћа, односно на семенске траве. И данас се концепт културног наслеђа у аграру везује за артефакте произашле из модернизоване пољопривреде, и уопште за нову аграрну традицију формирану при крају XIX

* bojana.miljkovic.katic@iib.ac.rs

и у првој половини XX века. Традиција и вековно искуство, који су владали животним циклусима српских сељака, никада нису сматрани културом. Због тога је још од стварања модерне српске државе почетком XIX века не само преовлађујући, већ једини концепт културе у аграру у државној политици, па и у културној јавности, било нешто што бисмо модерним термином назвали културни колонијализам. Наиме, политика управљања пољопривредом заснивала се на наметању усвојених концепата развоја пољопривреде у средњој и западној Европи, од начина обраде земље, до оријентације на тржишну производњу. За младу капиталистичку државу то није необично, јер јој је циљ био убрзано „превладавање заосталости“ због вишевековне власти Османлија. За сеоско аграрно становништво то је значило „привођење култури“.

У овом раду биће показано којим је политикама према аграру држава настојала да приведе аграрној култури сеоско становништво, да ли су и колики били отпори и колико је у својим настојањима успела. Где год буде могуће, то ће бити показано на примерима из Шумадије.

Пољопривредом је у Кнежевини Србији управљано издавањем низа јавно-правних аката, којима су стварани услови и смернице и регулисани поједини сегменти пољопривредне производње и тиме „коригована“ постојећа пракса, која се заснивала на обичајном праву. Још је кнез Милош Обреновић доносио одлуке којима нису решавани само појединачни спорови, већ и општи проблеми у аграру, због чега су стекле статус званичних државних уредби. Те уредбе доносиле су техничка решења разних питања, која су у крајњем исходу постављала темеље организације, начина производње и права сељака. Већ он је директно прописивао колико земље мора да обради једна земљорадничка породица, па чак и које културе мора да засеје на одређеним површинама, настојећи да уведе нове културе у аграрну традицију српских сељака. Тај тренд задржао се у управљању пољопривредом током целе прве половине XIX века, с тим да је после његовог одласка с власти допуњаван кампањама повећања производње традиционалних култура – првенствено житарица. Други тренд је била контрола крчења земље, будући да су обрадиве површине повећаване скоро искључиво на тај

начин, и политика заштите шума и заједничког општинског земљишта, као базе за екстензивни узгој сточарства.

Иако су кампање „привођења култури“ у аграру у извештајима локалне управе најчешће оцењиване као успешне, након неког времена испостављало би се да су биле и кратко-трајне и да су се сељаци враћали традиционалном начину производње и структури засејаних површина. Држава није успела да контролише ни процес крчења. Стога се може закључити да су се културни модели које је држава настојала да наметне у обради земље (културе, приноси, организација земљишта) великим делом разбили о традиционалне начине земљорадње и да се аграрна производња у првој половини XIX века у великој мери развијала спонтано и у складу с традиционалним вредностима сеоског становништва. Ипак, политика управљања аграром била је успешна у превладавању монокултуре кукуруза с почетка XIX века.

Александра Д. Матић*
Филолошко-уметнички факултет,
Крагујевац

„ЗЛА КОБ“ ШУМАДИЈЕ У ХРОНИЦИ МОЈЕ ВАРОШИ М. НАСТАСИЈЕВИЋА И У РОМАНУ НИШЧИ В. СТЕВАНОВИЋА

У истраживању се полази од проучавања фолклорне грађе, митолошких и демонолошких предања, кроз која се у збирци приповедака *Хроника моје вароши* Момчила Настасијевића и роману *Нишчи* Видосава Стевановића креира слика шумадијских насеобина и њихових првих становника, чија ће коб утицати на доцнију дегенерацију наследника и процес растакања у биолошком, социолошком, идентитетском смислу. Кроз истраживање се настоји указати како се елементи конструисане слике Шумадије, у два различита поетичка хоризонта поменутих аутора, сустичу кроз демонолошко које постаје и онтолошки принцип једног локуса. Обе приповести претпостављају, притом, истоврсни идентитет наративне инстанце, која је и сама изданак дегенерисаног света (маркирана заменицама „ми” и „наш”), односно подлеже злој коби. Отуда се пажња посвећује нарочито оним фрагментима који указују на удео усменог предања у генеалогiji шумадијских насеља и становништва, односно архетипским и митологизованим (пра)почецима, што би у стваралачким процесима Настасијевића и Стевановића разоткрило (ре)конструкцију једне „шумадијске” митске приче.

Фолклорна грађа у основи приче о злој коби осмишљава самосвојни, субверзивни проговор о шумадијској стварности на плану митског мишљења и сазнања које измиче историјском и хроничарском бележењу. Аутори се само наизглед хроничарски односе спрема приповести о становницима шумадијских

* aleksandra.matic@filum.kg.ac.rs

вароши, односно кроз временску димензију приказују развој коби у родослову „лозе вампира” (код Настасијевића) и лозе „дивљега праоца” (код Стевановића), али се квалитет зачетника преноси не само на потомке већ, пре свега, на квалитет простора, тако да Дивље Поље, Цветојевац, Крагујевац, Шумадија, добијају ознаке демонског, нечистог, хтонског, које своју коби исијава и обузима попут демона. Демонолошко као принцип грађења стварности једног „уклетог” локуса не потврђује свој онтолошки статус кроз магијско-религијске представе, већ као могућност другачијег поимања, изван хоризонта историје и изван хоризонта реализма, као свет за себе, испод створности.

Родовски односи у основи су две анализиране приповести, што суштински представља основу њихове митске структуре, најпре однос отац–син, али се и грана кроз низ других опозиција, промишљаних кроз фолклорни принцип *зле коби*. Међутим, наратив о злој коби постаје проблематичан у тренутку када сам приповедач постави сумњу у истинитост своје приче, тако да се наследни принцип *зле коби* поставља као производ мистификације, односно предањем забележене и овештале приче која преношењем постаје истинита, па се, суштински, коб показује као ефекат наратива на којем се конструише дати простор и лоза која је на њему зачета. У том смислу, кроз анализу наведене две приповести полази се од става да Настасијевићеве приповетке и Стевановићев роман дегенерацију модерног друштва сагледавају кроз призму народног веровања. Управо користећи народно веровање о злој коби која се преноси с генерације на генерацију, осветљава се свест шумадијских становника и разумевање стварности, које подразумева немогућност да се живи изван предања и предачког искуства, односно наратива који осмишљава животе, па самим тим и интерпелира и све будуће нараштаје у исти зачарани круг.

Доминантно се у оба текста прати развијање вампирских знамења зачетника лозе, чиме се у први план поставља култ претка, тачније „нечисте душе претка”, од којег даље настаје „наопаки пород”, већ унапред предодређен за девијантна понашања или злу судбину. У том смислу се често биолошка наказност суспреже са одступањем од општеприхваћених друштвених вредности, тј. социјалном дезоријентацијом. Узимајући у

обзир закључке Ане Радин о томе да је „вампир у традицијској култури сматран демоном”, а у модерно доба постао „средство за књижевно моделовање негативних аспеката човекове душе, његовог духа и света у целини”, демонско, ирационално и мистично у контексту наведених дела постају метафоричка или симболичка конструкција која упућују на аспекте људског исклизнућа и дегенерације. Митске представе о вампирима и осталим демонским бићима постају главна моделативна снага у сликању фикционалног света Шумадије. У прилог тези да се кроз митске и фолклорне обрасце код Настасијевића и Стевановића осмишљава модерна слика стварности иде и чињеница да су зачеци двеју тзв. хроника подударни са зачецима модерне српске државе, односно „време буна и устанака” код Стевановића и „кад се оно диже кука и мотика” код Настасијевића. Иако се не маркира као историјски тренутак, већ, напротив, по узору на митологеме о постанку и пореклу, о сеоби и досељавању, почетак једне зле коби одређује се управо кроз једно историјско преусмерење које ће донети и изградњу нове културне парадигме, али са старим митским обрасцима.

Др Ана С. Живковић *
Др Часлав В. Николић **

*Филолошко-уметнички факултет,
Крагујевац*

СЛИКА (ШУМАДИЈСКОГ) ПРОСТОРА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ КРАЈА XIX И ПОЧЕТКА XX ВЕКА

У књижевним делима која конфигуришу савремену свест о идентитету српске књижевности на крају XIX и почетком XX века истакнута је вредност простора као амбијента у коме се судбина књижевног јунака оцртава укрштањем рефлекса индивидуалног живота и одредби колективне културе. Српска књижевност у овом умрежавању израза индивидуалног идентитета са видљивим и притајеним условима културних института открива како трауму рађања модерне субјективности, тако и природу културе у којој се та субјективност открива. Слика националне културе не представља, међутим, тек схему апстрактних својстава, већ је у пољу фикције конкретизована и дивергирана геосторијски, културно и антрополошки различито сенченим примерима. У хоризонту српског културног идентитета одраженог у књижевности с почетка XX века отуда постоје знатне разлике између перспективе у којој се, на пример, изражава фигура женског субјекта у приповеткама Ива Ћипика из приморског и острвског живота и перспективе у којој жена испољава свест о себи, о својој етичко-социјалној и онтолошкој условљености, што је, у представи јужне Србије, својим књижевним текстовима посредује Борисав Станковић.

Књижевност у епохи реализма и модерне активира бројне тонове – социјалне, историјске, антрополошке, психолошке, гекултурне – како би оцртала и истакла карактер одређене

* ana.zivkovic@filum.kg.ac.rs

** caslav.nikolic@filum.kg.ac.rs

средине. Најзначајнији писци на прелазу из XIX у XX век установили су имагинативне обресе, елементарне симболичко-духовне обрасце у којима и данас препознајемо конституционалне локусе српског културног простора. Од Војводине и Београда, преко Далмације, јадранских острва, Босне, Херцеговине, Црне Горе, до јужне Србије – у свакој од ових тачака могуће је прочитати најмање једну, по историју модерне српске књижевности утемељујућу, а немоли значајну, књижевну фигуру, са краја једног и почетка другог века. Свака од речених тачака је постала деликатна идејна и симболичка супстанца у визији што је литература успоставља о човековом уласку у модерност. Искуство Кочићевих или Станковићевих јунака вреднује се и као рефлекс који колико показује сложеност њихових бића и културу индивидуалног живота, толико као петљу сусрета са културном структурацијом простора потврђује и, где дискретније а где очигледније, открива и сам тај простор (Босна, јужна Србија итд.). Најважније геокултурне регије српског народа проговарају, можда најпотпуније, најкомплексније, тек у књижевним текстовима.

Када се, међутим, пажња управи ка фигури Шумадије у српској литератури с краја XIX и почетка XX века – а тада кроз дела Милутина Ускоковића, Борисава Станковића, Петра Кочића, Светозара Ђоровића, Алексе Шантића, Јована Дучића, Ива Ћипика, Вељка Петровића, на пример, простори попут Београда, јужне Србије, Босне, Херцеговине, Приморја или Војводине, почињу да, као симболичке позорнице, зраче унутар распона српског књижевно-културног распрострањања – осетно је како у књижевној имагинацији предмет географског средишта српског народа у извесном смислу измиче. Испитујући геополитички идентитет српске књижевности, Драган Бошковић је, у студији *Заблуде читања*, указао на то да се просторно уписивање политичко-историјских институција српског народа (његових граница и политичких средишта) не подудара са идентитарном топографијом његове културе. С тога је егзил образац не само српског друштвеног и политичког, већ, сматра Бошковић, понајвише културног, књижевног и онтолошког идентитета. Српска књижевност се историјски успоставила изван онога што се препознаје као матица, будући стварана „у

Јужној Угарској, и у широком луку: Италија – Беч – Сент Андреја – Русија” (Бошковић 2015: 26). Иако је у историјском и политичком смислу, српски матични простор стабилизован у XIX веку, његова књижевна средишта још задуго су *изван* матице, па дакле и *изван* Шумадије. Из оцртаног, широког европског лука, српска литература је, по Бошковићу, постепено „силазила ка својој, у XIX веку фиксираној матици, али све до краја XX века није заживела у њој” (Бошковић 2015: 26).

Испитујући да ли се неподударност између простора политичко-историјског и позорја културно-историјског уписа српског народа оцртава у књижевном конфигурисању Шумадије у српској прозној литератури с краја XIX и почетка XX века, у овом раду ћемо осветлити неколико представа (шумадијског) простора, из текстова Милана Ћ. Милићевића, Радоја Домановића, Милутина Ускоковића и Момчила Настасијевића. Настојаћемо да утврдимо које су основне просторне референце активирани у овом књижевном избору, на који начин те референце обликују представу о Шумадији, како се природа књижевне референцијалности у вези са простором мења у хоризонту смене ауторских поетика и стилских формација, да ли је референцијални регистар фикционалне Шумадије стабилан или показује изостајање средстава поуздане идентификације простора, на који начин криза просторне репрезентације одређује књижевни статус фигуре Шумадије. Има ли Шумадије у српској књижевности?

Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу
Вукова задужбина, Београд

**ШУМАДИЈА КРОЗ ВЕКОВЕ:
СЛОЈЕВИ КУЛТУРЕ**

Књига резимеа и програм научног скупа одржаног у Галерији
Универзитета у Крагујевцу, 20–21. април 2018.

Уредници

др Љубинко Раденковић, научни саветник
проф. др Владимир Поломац

За издаваче

проф. Радомир Томић
декан Филолошко-уметничког факултета

др Миодраг Матицки
Председник Скупштине Вукове задужбине

Коректура

Александра Матић

Технички уредник

Стефан Секулић

Штампа

Филолошко-уметнички факултет,
Универзитета у Крагујевцу

Тираж

70

ISBN: 978-86-80796-19-2